

Vrienden In Flanders Fields Museum

Driemaandelijkse nieuwsbrief
Afzendadres: Documentatiecentrum,
Janseniusstraat 9, B-8900 Ieper
Afgiftekantoor 8900 Ieper 1 - P3A9021

België - Belgique
P.B.
8900 Ieper 1
BC 6308

VIFF *flash*

DECEMBER 2011 - JANUARI - FEBRUARI 2012

41.1

GASTBIJDRAGE

„WEAR YOUR POPPY WITH PRIDE.”

„DRAAG UW KLAPROOS MET OPGEGEVEN HOOFD.”

Met het schaamrood op de wangen moet ik bekennen dat ik geen poppy droeg op 11 november. Ik heb wel zo'n (onopvallende) pin in de vorm van het herdenkingssymbool. Echter, een „one to one“-ontmoeting is een vereiste om die te herkennen. En laat ons maar eerlijk zijn: wij, Belgen (of als u liever verkiest: Vlamingen) zijn geen volk van symbolendragers, laat staan poppy-dragers.

De Britten en bij uitbreiding de volkeren met Angelsaksische roots zijn er helemaal weg van. Een paar weken vóór Remembrance Sunday (de zondag die het dichtst bij Wapenstilstand aanleunt) zie je ze opduiken in het straatbeeld.

Frappant is het consequent dragen van het symbool op televisie: zelfs in maanden vooraf opgenomen programma's zijn presentatoren en acteurs er met eentje uitgedost. Ook de heupwiegende dames in een entertainmentshow als „Strictly Come Dancing” hadden er een hele grote opgespeld.

Dat de poppy een gevoelig thema is, bewees de controverse met het Engelse voetbalteam. De avond vóór Remembrance Sunday zou het team een wedstrijd spelen tegen Spanje, mét poppy op de shirts van de spelers. De internationale voetbalorganisatie Fifa stak er een stokje voor: het reglement verbiedt het dragen van politieke, religieuze of commerciële symbolen. De Britse premier was in alle staten. Uiteindelijk deed een interventie van H.R.H. The Duke of Cambridge Prince William (voorzitter van de Engelse voetbalbond) het tij keren: de spelers mochten een zwarte armband dragen mét poppy.

De radicale Britse moslimorganisatie „Muslims Against Crusades” (MAC) zag in de klaproos wél een politiek symbool: vorig jaar verbrandden de leden zowaar klaprozen. De MAC willen in het Verenigd Koninkrijk staatjes oprichten die geen deel uitmaken van het land en waar de Sharia overheerst. Sinds 11 november middernacht is de organisatie verboden.

Patrick Bracke

Redactie	Patrick Bracke, patrick.bracke@gmail.com
Verantw. uitgever	Gilbert Ossieur, gilbert.ossieur@skynet.be Wieltje 11, 8900 Ieper
Bijdragen	Koen Lagae, koen.lagae@pandora.be Freddy Rottey, frottey@yahoo.com Chris Spriet, cspriet@gmail.com Patrick Vanleene, patrick.vanleene@gmail.com
Vorm	B.A.D

Auteurs zijn verantwoordelijk voor hun tekst. Voor gehele of gedeeltelijke overname is toestemming van de auteur vereist.

Deadline voor volgende aflevering: 4 FEBRUARI 2012.
Mail uw bijdrage naar flash@vriendeniff.be.

Postadres VIFF: Documentatiecentrum
Janseniusstraat 9, B-8900 Ieper
057 / 23 94 50

www.vriendeniff.be
info@vriendeniff.be

Armand, Richard en Bruno

Begin juni, na vier maanden opleiding vertrokken Armand en Richard naar het front. Bruno bleef in Normandië en werd later dat jaar naar het opleidingscentrum voor artilleristen overgeplaatst. Dit wijst erop dat hij toch enige notie van Frans had. Misschien had hij dat geleerd als mijnwerker? Zijn verblijf in Normandië zou echter een dramatische afloop kennen. Het afscheid van Armand en Richard was definitief.

De tocht naar het front was moeizaam. Zelfs ver van het front werden de kersverse rekruten geconfronteerd met de oorlogsgruwelen. Florimond Puynaert, net als Armand en Richard een soldaat uit het dertiende linie-regiment, beschreef zijn tocht vanuit Normandië:

Wij vertrokken naar het front, over Alençon, Aigle, Evreux, Rouen, Amiens, Abbeville, Boulogne, Calais, Duinkerke.

*In Adinkerke werden wij afgezet.
Hier hoorde men het kanongebulder
van het IJzerfront... In een barak
langs een muur van het kerkhof zag ik
een twintigtal gesneuvelde soldaten
liggen, allen vreselijk verminkt en
uiteengereten.
Deze doden werden hier
tentoongesteld om de soldaten te
harden...*

Vanuit Adinkerke ging de tocht verder langs Veurne en zo naar Wulpen, waar het hoofdkwartier van de vierde legerdivisie was. Deze divisie verdedigde het Belgische front van Nieuwpoort waar de Fransen gelegerd waren tot enkele kilometer boven Diksmuide. Het dertiende linieregiment lag bij Ramskapelle, net onder Nieuwpoort.

Het compleet vernielde dorp grensde aan de spoorweg van Nieuwpoort naar Diksmuide. Met de voorraad bakstenen van de lokale steenbakkerij waren tegen de spoorbermabri's gebouwd. De schoorsteen van de steenbakkerij en het stationsgebouw waren met beton verstevigd en dienden als uitkijkposten. Ongeveer twee kilometer naar het westen kronkelde de Noordvaart, die voor de overstroming zorgde. Daarachter lag de IJzer. We laten nogmaals Florimond Puyaert aan het woord:

*Het zicht op de overstroming is
wonderbaar om zien. In de verte
midden het water de voorposten. Het
lijken alle kleine eilandjes te zijn. Hier
op het water drijven alle soorten dieren
rond, opgeblazen paarden, koeien,
zwijnen en veel Duitse soldatenlijken.
In de verte ziet u soms een kanon
boven water steken. Aan de boorden
van de ijzerweg, kant der overstroming,
zijn al deze dieren en soldatenlijken
aangespoeld, en dit verspreidt een
verpeste geur. De ratten zitten er met
honderden aan te peuzelen, voor hen is
het kermis.*

De jongens kwamen niks te vroeg aan het front. Het moreel aan de IJzer was midden 1915 behoorlijk laag. Faire son devoir, zijn plicht doen, was het credo, maar ook niets meer. Misschien dat deze jonge lading de overwinningslust van

1914 kon herstellen. Luitenant-Generaal Michel van de vierde divisie was er niet gerust in. Hij geloofde best dat ze vol enthousiasme en overtuigd patriotisme naar het front waren gekomen maar de officieren konden best meteen de puntjes op de i zetten. Armand en Richard kregen meteen een boterham:

*De wachten en observeerposten
moeten permanent waakzaam zijn.
Zij hebben de taak en de eer om de
veiligheid van hun eenheid te bewaken.
De minste onachtzaamheid kan
ernstige gevolgen hebben. Falen staat
gelijk aan zelfmoord en is een misdaad
tegenover de kameraden...*

*Durf ..., de wil om de vijand in
bedwang te houden is de enige manier
om zelf ongeschonden uit de strijd te
komen. De beste manier om niet door
de artillerie getroffen te worden is
voorwaarts naar de vijand optrekken.
Alleen met durf kan men zijn wil aan de
vijand opleggen. De grootste verliezen
lijden we bij terugtrekken. Aan de IJzer
hebben onze troepen ondanks de
enorme overmacht stand gehouden.
Door stand te houden hebben wij de
vijand de meest bloedige verliezen
toegebracht.*

*Desertie en insubordinatie worden met
de strengste sancties bestraft.*

*De soldaat moet zijn uniform met eer
dragen en zijn reputatie hoog houden.*

*De werken moeten met de grootste
zorg uitgevoerd worden. De infanterist
mag dit werk niet alleen aan de
genietroepen overlaten. Dag en nacht
moeten de loopgraven, deabri's en
voorposten verbeterd worden. Elke
soldaat moet zijn positie in de best
mogelijke staat aan de aflossing
overdragen.*

Het was menens. De dagorders delen elke dag mee wie van de divisie in Wulpen voor de kriegsraad moet verschijnen.

Ze maakten snel kennis met de sleur van het soldatenleven. De schuilplaatsen tegen de spoorberm waren krap en vochtig, de voorposten

midden in de enorme watervlakte verlaten. Kapotgeschoten boerderijen behoorden tot de gevaarlijkste plaatsen aan het front: Ferme Blauwhof, Ferme Wolvennest, Ferme Rousseau, Ouvrage de Roedesterkte en aan de overkant van de Noordvaart Ferme Rijkenhoek. De nog rechtop staande muren waren verstevigd met puin en zandzakken en voorzien van kijk- en schietgaten. Bij de meeste voorposten lagen vooruitgeschoven loopgrachten en wachtposten. Het krioelde van de ratten en ander ongedierte en dat inspireerde dichters en zangers:

*O ratten en muizen
Ze zitten dag en nacht aan ons brood
O vlooien en luizen
Ze bijten ons overal rood*

De Belgische frontlijn, afgezet met prikkeldraadversperringen, volgde de Noordvaart. Waar het water niet hoog stond werden loopgrachten niet gegraven maar met zandzakken en puin opgebouwd. Daarvoor, soms op amper honderd meter, lag de Duitse frontlijn. Voor Rijkenhoek bezetten de Duitsers drie voorposten: Terstille, Violette en Groote Hemme. Het zijn namen die vrees inboezemden bij de gewone piot.

Begin januari 1915 en nog eens in mei deed het Belgische leger een poging om deze hoeven in te nemen. Onmogelijk! De jongens moesten tot aan de knieën in het water de hoeven naderen. Beide keren verlichtte de maan het hele gebied. Telkens werden ze ontdekt en beschoten door de Duitsers vanuit de hoeven. Kapitein-Commandant Lekeu beschreef de onmogelijke opdracht in zijn verslag:

*Niettegenstaande de heldere maan,
geraakten de mannen tot op 20 meter
van Violette zonder een schot. Ze
keerden terug, uitgeput van moeheid
en koude, de geweren gevuld met
modder... De rest naderde tot op 30
meter. De dag begon te kriecken... Ze
kwamen zonder kracht vooraan. Ik
kende de ingang van de hoeven niet
en beide waren omringd door water.
Zou ik alles op alles wagen? Neen, de
inspanning zou vruchteloos zijn, het
leven van mijn soldaten zou nutteloos*

geofferd worden. Ik gaf het bevel tot terugtocht. We lieten geen enkele gewonde achter op het terrein... Er gebeurde een voorval dat ik niet kan laten te vermelden: we wilden onze laatste gewonde opnemen toen de Duitsers uit de hoeve kwamen. Ze vroegen of deze mannen brancardiers waren. Onderluitenant Dorsvillers antwoordde hen: "Nee, we zijn deze die de ganse nacht geschoten hebben." Dan zegde men: "Zeer goed, zeer dapper. U mag uw gewonde meenemen en we zullen niet schieten, maar kom vooruit zonder wapens." Ze bekenden zelf 4 doden en 2 gewonden.

De gewonde jongen was ondertussen overleden. Omdat hem weghalen te veel tijd zou vergen, vroeg onderluitenant aan de Duitsers om de gesneuvelde Belg te begraven. Alle pogingen om Terstille of Violette te veroveren werden stopgezet. Rijckenhoek werd de verste voorpost in de sector Ramskapelle. Terstille en Violette zouden een vreselijke luis in de pels blijven.

Het leven in de frontlinie kende een vast ritme. Vier dagen in de voorpost werden afgewisseld met enkele weken in de eerste of tweede linie of rust. Alle werken en alle verplaatsingen moesten 's nachts gebeuren: schade door beschietingen herstellen, prikkeldraad spannen, zandzakjes vullen. Dit laatste was onderwerp van een lied van de vierde divisie:

*Niets zo leutig als zakskes dragen:
't Is 't lang leven van de tranchée,
geen piotje zal daarom klagen:
Kleinen arbeid en groote pree*

Ze zullen het beslist uit volle borst meegezongen hebben. Zoiets verdrijft de angst.

Eens de zon onder, kwam het hele front in beweging. Beladen met schoppen, houwelen, palen, prikkeldraad en planken stapten de jongens over de passerelles naar hun werkplaats om verbeteringen aan te brengen of herstellingen uit te voeren.

*Wanneer men [...] iemand tegenkwam,
moest er bijna altijd een van de twee*

van de planken af. Wie er af moest, zat tot over de 'getten' in het slijk en het water, want de doorgangen waren veel te smal voor twee mannen. [...] Bij het werken moesten wij ook nog steeds onze wapens dragen.

De beste remedie tegen natte voeten was ze bedekken met zandzakjes.

Aan de overkant gebeurde net hetzelfde. Wanneer een groep te veel lawaai maakte en zo de aandacht trok of te dicht bij de vijand kwam, ratelden machinegeweren. Geregeld werden 's nachts ook patrouilles uitgestuurd om de vijand te bespieden en indien mogelijk enkele krijgsgevangenen te maken. Dergelijke patrouilles kwamen soms zo dicht dat ze de Duitsers perfect konden horen. Op 15 juni sloop een groep tot vlakbij ferme Terstille, een Duitse voorpost:

... ze timmerden planken en plaatsten piketten. Ze waren met veel en werkten duidelijk zonder enige vrees want we hoorden hen babbelen en lachen. Na een fusillade door ons vluchtten ze weg met een sloep.

Diezelfde nacht naderde een andere groep la ferme Violette tot op 50 meter en zag de Duitsers werken in de boomgaard. De klei was te modderig om goed vooruit te komen. Drie dagen later werd een groep naar Groote Hemme gestuurd, op 19 en 20 juni opnieuw naar Terstille. In een loopgracht vonden ze een gewonde Duitse soldaat die ze meenamen voor inlichtingen. Hij vertelde dat in Terstille een machinegeweerpost was, die door de Belgische artillerie vernietigd werd. Een week later verraadden Duitse jongens vlakbij de Noordvaart zichzelf door hun sigaretten. Ze werden door een nachtelijke patrouille beschoten. Soms ging het ook fout. In de nacht van 8 juli werd een sergeant dodelijk verwond. Het was de prijs voor drie Duitse gevangenen.

De oorlog in de Belgische zone lijkt weinig op het beeld dat wij kennen van de Britse sector rond Ieper met de massale aanvallen en gigantische verliezen. In de IJzervlakte was het eerder een gevecht tussen kanonnen.

Dag en nacht kon er geschoten worden. Althans zo leek het voor de jongens in hunabri's achter de spoorlijn, in hun voorposten of loopgrachten. Overdag moest je het hoofd laag houden, waar de bom valt weet je nooit vooraf. De dagverslagen verbergen in al hun saaiheid de enorme druk en angst waarin Armand, Richard en de andere jongens permanent leefden. Een uittreksel uit het verslag van 8 augustus:

*Compte rendu des événements
survenus du 7 août à 18 heures au 8
août à la même heure:*

7u55: een twintigtal obussen op de voorste loopgrachten

7u55: bombardement met laag kaliber op de loopgrachten van de Noordvaart Represaillegeschut op de loopgrachten ten noorden van Terstille en ten zuiden van Violette. De artillerie van de vijand is niet zichtbaar

8u45: beschieting van Rijckenhoek en Wolvennest. Represaillegeschut op de loopgrachten van de IJzer. Batterij wordt buiten gevecht gesteld.

9u00: beschieting van Ramskapelle met shrapnells

9u15: shrapnells op de spoorwegberm

10u09: beschieting tussen Blauwhof en Ferme sans Nom Represaillegeschut op de vijandige batterij

10u19: obussen op Ramskapelle en op de spoorweg. Represaillegeschut op de vijandige batterij en de loopgrachten langs de IJzer

11u00: zwaar geschut op de passerelles tussen Wolvennest en Rijckenhoek.

Zo gaat dit verder dag en nacht, dag in dag uit, week na week. Dit is de oorlog zoals die aan de IJzer gevoerd werd.

De tweede week van augustus was het de beurt aan de compagnie van Armand en Richard om vier dagen de wacht bij Rijckenhoek op te trekken. Er was een beurtrol en de wissel gebeurde om de twee uren. De wacht houden in een vooruitgeschoven loopgracht was een van de meest beangstigende opdrachten. "Ge kunt u niet voorstellen wat dat is", vertelde Richard later, "in de winter, uw benen vrozen aan de grond. Ge kon niet weg".

Ook soldaat Oscar Ricour vertelde over de ellende van de wacht.

't Was elk zijn toer, twee uren. Je moest daar staan achter die zakjes, schieten ze, je moet daar blijven, schieten ze niet, je moet daar blijven totdat je twee uren uit zijn, 't zij dag, 't zij nacht. De ander zitten dan in deabri, in beton ofwel stukken bommen met zakjes erop en errond. Maar als je dan de wacht zijt, je zijt de wacht. Je moest het maar weten als het paste met een slecht uur, maar je moest daar blijven.

Bij Rijkkenhoek lagen de Duitsers ongeveer 400 meter verder. Voor de loopgracht stond Ferme Violette en iets meer naar links Terstille, beide Duitse voorposten.

De ochtend van 8 augustus moet Armand in de voormiddag op wacht in de loopgracht voor Rijkkenhoek. Het was een normale dag, zoals dat in de rapporten werd geschreven. Beschietingen van de Belgische linies, eens met licht geschut dan weer met zwaar geschut, dichtbij met machinegeweren. Iets na elf uur kwam Richard Armand aflossen. Dochter Jacqueline verhaalt wat haar vader na de oorlog vertelde:

Vader vertelde dat ze mekaar moesten aflossen. Hij was vlakbij hem. Was hij te vroeg en stuurde Armand hem weg zoals soms verteld wordt, ik weet het niet meer. Er werd geschoten en Armand viel over zijn benen. Eenentwintig kogels kreeg hij in zijn lichaam. "Ik kon niets doen, hij was dood. Ik moest hem laten liggen en doorgaan". Vader vertelde niet graag over wat hij meemaakte aan den IJzer. Als wij ernaar vroegen werd het hem rap temoede.

In het verslag van de gebeurtenissen die dag lezen we kort en bondig:

Tussen 11u en 11u15, loopgracht nummer III voor Rijkkenhoek, bestookt met licht kaliber. Twee doden en een gewonde korporaal.

Vier dagen voor Armand sneuvelde, werd Bruno naar het militaire hospitaal van Fontgombault overgebracht. Hij leed aan tuberculose en de bossen van Indre-et-Loire zouden hem misschien goed doen. Het hospitaal zelf was in een oude, afgelegen abdij ondergebracht. Zo wilde het de Franse bevolking. De bereidheid om te helpen was groot, overal waar een militair

hospitaal opgericht werd, deed de lokale bevolking wat ze kon. Maar de schrik was enorm voor soldaten die aan tyfus, griep, tbc of andere besmettelijke ziekten leden. Zij werden ver van de bewoonde wereld verzorgd. Bruno verbleef acht maanden in het hospitaal, maar het mocht niet baten. Op 3 april 1916 schreef officier Strivay het overlijdenscertificaat. Bruno was omstreeks 1 uur in de namiddag gestorven.

Bruno is op het kerkhof van het hospitaal begraven, Armand rust in Adinkerke. Richard maakte de hele oorlog mee en trok met de bevrijdingstroepen richting Duitsland. De oorlog was misschien gedaan, de dienstplicht daarom nog niet. Hij bleef enkele maanden bij de bezettingstroepen. Vele maanden na de wapenstilstand wandelde Richard naar huis. De 16-jaar-oude Clarisse woonde vlak op de grens van Glabbeek en Kapellen en zag in de verte langs de steenweg een soldaat. De jongeman passeerde en ze deden een babbel. Kort daarna werd ze meid bij een rijke boer in het dorp en daar kwam ze die soldaat opnieuw tegen ...

Koen Lagae

Dankwoord

Dit verhaal zou nooit mogelijk geweest zijn zonder de hulp van meerdere mensen. Mijn dank gaat in de eerste plaats naar de familie die hun herinneringen en verhalen met mij deelden: Jeannine, Jean en Andre Vandenhove, Hermine Schutters en Jacqueline Christiaens. Dank ook aan Irene Veulemans en Maurice Timmermans voor de contacten die ze legden. Dank aan Gaston Denruyter, Magda Guelinckx, Louis Bruyninckx en Wim Verjans voor het enthousiasme waarmee ze al enkele jaren aan het zoek-, schrijf- en leeswerk bijdragen. Dank tenslotte aan Walter Lelièvre van de heemkundige kring van Ramskapelle voor het opzoeken van bijdragen over Ramskapelle tijdens de Eerste Wereldoorlog.

Bibliografie

Boeken, tijdschriften en e-publicaties

- Danneels, B.E.M., Chansons du Front, Liederen van het Front, Brussel z.d.
- Delannoo, Etienne, "De Belgische acties op de hoeven Terstille en Violette", in Shrapnel, maart 2002, p.23-38.
- Elfnovembergroep, Van de Grooten Oorlog, Kemmel, 1993.
- Hopitaux Mixtes et Hopitaux Temporaines, in Je sais tout, Jg 11, nr. 121, 15 december 1918, p.621-635.
- Kempeneers, Paul, „Tiende sprokkel 283: Op school in Kapellen“, www.kempeneers.org.

- Kempeneers, Paul, „Tiende sprokkel 268: Kermispret in Kapellen“ www.kempeneers.org.
- La Guerre de 1914-1916: Les Centres d'Instruction de l'Armee Belge, Le Havre, z.d.
- Luypart, Jan, "Oorlogsrelaas van Florimond Puynaert, De Landegemse Vrijwigger", www.landvannevele.com.
- Melis, L, Contribution à l'Histoire du Service de Santé de l'Armée au cours de la guerre 1914-1918, Brussel, 1932.
- «Le mitrailleur Auguste Godefroid de Fraiture», www.1914-1918.be/soldat_auguste_godfroid.php.

Archief

- Dossier Coeckelberghs, François Armand, HRG/A-n, nr.27650.
- Dossier De Hert, Bruno, HRG/A-n, nr.6408.
- DA, Fardes Journaliers, Koninklijk Militair Archief, Brussel.
- Ponsaerts, Eugène, Parochieverslagen Eerste Wereldoorlog, Aartsbisshoppelijk archief, Mechelen.
- Ponsaerts, Jules, parochieverslagen Eerste Wereldoorlog, Aartsbisshoppelijk archief Mechelen.
- Van den Maegdenbergh, Henri, "Verslag over de gebeurtenissen in de parochie sedert de maand Augustus 1914", Parochieverslagen Eerste Wereldoorlog, Aartsbisshoppelijk archief Mechelen.

ALSOF HET GEDRUKT STAAT

“Ere een man die ziet wat wij niet zien, die van een detail een verhaal kan maken, die een geheugen heeft dat onuitputtelijk lijkt of een fantasie die mij in zijn geheugen doet geloven. Verbale beeldhouwwerkjes zijn het, zijn columns.” Met de reacties op zijn columns (hier van Phara de Aguirre dus niet van de minste) alleen al kan Standaard-columnist Laurens De Keyzer best een aardig boekje samenstellen. Zijn observaties zijn meestal in een fijnmazige vertederd-melancholische mix vertelde miniatuurtjes over de mensen en dingen die voorbijgaan.

Toen de melancholie van het treffende ‘De baas’ ons onlangs in de ban hield en wij, op zoek naar enige toelichting, de stoutste (mail)schoenen aantrokken, hield de heer De Keyzer zich wijselijk op de vlakte: ‘Daar zelf nog iets aan toevoegen, doe ik liever niet, vooral omdat ik rondom dit onderwerp al wel meer stukjes geschreven heb en bovendien nog iets in de maak heb voor een boek dat wellicht eind volgend jaar verschijnt.’

Overigens stonden in zijn gesmaakte ‘Kleine atlas van de stilte’ (Lannoo, 2000) eerder al twee gelijkaardige (hoofd)stukjes, over Vladslo en over de Last Post in Ieper. Maar ‘De baas’, dus.

‘De baas’ Laurens De Keyzer

We lagen zij aan zij, de armen steunend op de helling van een gracht. Onze benen verzonken haast kniehoog in de modder en met de ogen spiedden we net boven de rand van de gracht naar wat zich roerde in het struikgewas. Zodra er ook maar iets bewoog, schoten we met scherp, ook als het slechts de wind was die in de bladeren speelde. Je kon niet voorzichtig genoeg zijn. Dat had de baas ons geleerd.

In een knoopsgat op de revers van zijn zondagse jas droeg hij altijd een speldje dat herinnerde aan zijn moed (hij noemde het ‘geluk gehad’) in die uitzichtloze dagen aan de IJzervlakte, in de Eerste Wereldoorlog die hij gewoon ‘de oorlog’ noemde, alsof er geen Tweede was geweest. Spontaan sprak hij er niet over. Maar telkens we hem vroegen hoe het in de oorlog was geweest, rolde hij een sigaret en vertelde hij bloedstollende verhalen, over lichtkogels in de nacht, over modder en water, over ongedierte in de loopgraven, en hoe ze schoten op alles wat bewoog.

Dat deden wij dus ook. Je kon niet voorzichtig genoeg zijn. En hoewel er op ons koertje geen gracht was, geen modder en geen struikgewas, toch waren we een beetje bang. Zo tomeloos was onze verbeelding dat zelfs de vogels in vaders volière er stil van werden, al hield de Japanse nachtegaal dat bij zonnig weer maar heel even vol. ‘Floten de vogels in de oorlog?’ vroegen we de oude buurman. ‘Hoog in de lucht soms eens een leeuwerik’, zei hij. ‘Dan schoten we niet, dan droomden we. Dan wilden we allemaal die vogel zijn.’

Zo lagen we daar te spieden naar de vijand, onze voeten verzonken in de modder. De planten die vader had buitengezet, veranderen in struikgewas waarachter de vijand zich verschool. De Japanse nachtegaal was onze leeuwerik. Als hij floot, schoten we niet. Dan droomden we dat we konden vliegen. Alleen de honger joeg ons ten slotte weer het huis in, naar moeder. Daarna ging de oorlog verder.

Honger vonden we een plausibele reden om de strijd te onderbreken. Ook soldaten moeten eten. De komst van onze zus echter sloeg onze strategie geheel aan diggelen. Soms kwam ze daar ineens ongevraagd op een stoeltje of een omgekeerde houten bak zitten, amper enkele meters van de frontlinie, en begon ze daar doodgemoedereerd met een pop te spelen. Dat vonden we verschrikkelijk. Op het slagveld kwamen geen vrouwen, had de buurman ons verzekerd, en al helemaal niet om met de poppen te spelen. Dus joegen we onze zus weg. Waarna ze even later huilend terugkwam, aan de hand nu van moeder, en we de oorlog voor onbepaalde tijd opschortten.

Jaren later lag ik, zij aan zij met jongens uit andere kazernes, in een schietstand van het leger. We zouden scherpshutters worden. Het houten propjesgeweer dat de buurman voor mij had gemaakt, was ingeruild voor een FAL, een Fusil Automatique Léger van Belgische makelij, goed voor een magazijn van twintig patronen die we schot per schot op een ver en onbeweeglijk doelwit mochten afvuren.

De toestand was enigszins vergelijkbaar met die op ons achterkoertje. De sfeer was weliswaar iets grimmiger, je hoorde er alleen kogels en geen vogels fluiten, mijn zus was de poppen ontgroeid en in plaats van moeder kwam nu een sergeant zeggen wanneer het welletjes was geweest – en toch. Toch was ik nog dat kind van toen, dat schot per schot en zonder te denken dacht dat hij man geworden was.

Onze buurman was intussen overleden. Hij stierf in de nacht, in de armen van zijn vrouw en mijn moeder, in een kamer achter ons koertje waar hij ons zo vaak over de oorlog had verteld. Omdat zijn vrouw hem altijd zo genoemd had, hadden ook wij hem altijd aangesproken als ‘de baas’. Dat ging dan bijvoorbeeld zo: ‘Hebt gij ook met kanonnen geschoten, de baas?’ Of zo: ‘En schoten ze ook als de soldaten aan het eten waren, de baas?’

Nee, met kanonnen had hij nooit geschoten. En hij had het zelf niet gezien, maar wel had hij gehoord van kameraden die gesneuveld waren met het eten nog in hun mond. ‘Wat aten ze dan, de baas?’ had ik ook nog willen vragen. Maar de baas was dood.

*(uit ‘De kleren van De Keyzer’,
De Standaard, 1.10.2011)*

*Onze uitdrukkelijke dank aan de heer De
Keyzer voor de toelating tot publicatie.*

Chris Spriet

“IK BEN NIET ECHT DOOD MOET JE WETEN”

(BRAM VERMEULEN)

“They shall not grow old as we that are left grow old...”

Als Exhortation bij de Last Post-ceremonie ging de vierde strofe uit het gedicht “For the Fallen” dat Laurence Binyon (1869-1943) in 1914 schreef, een eigen leven leiden. Het is een eed van trouw aan de herinnering: als wij hen maar in gedachten houden, worden ze niet oud, gaan ze niet dood. “Dood ben ik pas / Als jij mij bent vergeten”, klinkt het bij Bram Vermeulen (1946-2004).

Over drie jaar ligt het begin van Wereldoorlog I honderd jaar achter ons. Een eeuw is lang. En toch is het echt niet omdat die verjaardag er aan komt dat de herinnering plots een nieuw elan krijgt. Neen, die is er altijd geweest, mensen zijn er altijd mee bezig gebleven. In Groot-Brittannië misschien nog het meest, om voor de hand liggende redenen.

Het ging Tommy West echt niet voor de wind. Hij overleefde de Somme niet en hij had geen familie. Hij had wel een blikken doos met wat persoonlijke spullen én hij had een compagnon, Sampson Cooper, die het voorwerp meenam en het zijn hele leven piëteitsvol als aandenken bij zou houden. “All the while it was safe with me then there was something left of him still alive.” De doos die kleinzoon William zag, droeg duidelijk de sporen van haar roerige verleden, er zaten krassen op, de verf gebladderd, scharnieren en sluiting roestig. Wat er in de doos zat, weet William nog precies, het waren die dingen die het beeld van Tommy ook in zijn geest hielden en nog houden: een bolletje rafelig touw, een schietlood, een pak beduimelde speelkaarten, een lucifersdoosje met wat dorre grashalmen en klompjes klei, een zakmes met de initialen T. W., een badge, enkele identiteitsplaatjes, een vergeelde envelop met drie foto’s van een schaars geklede jonge vrouw. Bij de dood van zijn grootvader in december 1958, was de doos er niet meer: we kennen ze allemaal, de zorgzame moeders, de bruiden van “Monsieur Propre”, die met de beste bedoelingen orde houden en opruimen, vooral opruimen. Heel wat wordt rommel als je het ontdoet van zijn emotionele waarde. “Just old rubbish. No use to anyone”...

William Chapman schreef “The Box” in 2008, vijftig jaar na de dood van zijn grootvader. We merken dat hij er niet voor kiest de man in herinnering te houden via expliciete verwijzingen naar de oorlog die hij overleefde maar wel focust op één heel typische karaktereigenschap: de vriendschap voor iemand die minder geluk had. Rechtstreeks over de grootvader gaat het leeuwendeel van het gedicht niet maar achter elk woord is hij des te meer aanwezig.

En tegelijk vergeten we Tommy West niet. De herinnering bestond bij gratie van de doos die naar beide mannen verwees en bij afwezigheid van die doos bestaat ze en blijft ze bestaan bij gratie van het gedicht.

Freddy Rottey

The Box

When I was young my grandfather had a metal box, its paint chipped and scratched, its clasp and hinges flecked with rust.

Inside was an assortment of old bits and pieces long since dulled with age: a frayed and rotting ball of string, a plumb-line and a pack of dog-eared cards in a tattered paper wrap, some dried clay and some withered stems of grass in an old Swan Vestas box, a clasp knife with a horn handle and the initials T. W. in white paint, a cap-badge of a rampant horse within a laurel wreath, some numbered dog-tags on a piece of cord, a brown, foxed envelope which contained three photographs of a young woman dressed only in a pair of knee-length drawers; dark haired and chubby faced, she smiled at the camera.

White lettering on each said “Base Canteen-Nivelles-1915”. “It’s not my box,” my grandad said, “it belonged to my mate, Tommy West. He caught it on the Somme. He had no family, so I kept it. I thought that all the while it was Safe with me, then there was something left of him still alive.” He smiled. I nodded. We understood.

After the old man died, I looked for the box Among his last effects, but it was gone. My mother said: “I threw it out. It was just old rubbish. No use to anyone.” Goodbye Tommy.

Toch niet.

“Hi, Tommy” en “Hi, Sampson”, beide tegelijk. They shall not grow old...

HET VALLEN VAN HET BLAD

Tot de literair rijkste, want duurzaamst gebleken, oorlogsdichters behoort beslist de Italiaanse 'war poet' Giuseppe Ungaretti (1888-1970). Diens 'Soldati' (soldaten) werd in het bos van Courton aan het front geschreven in juli 1918.

De titel, 'de soldaten', is als leidraad bij de interpretatie van het gedicht een onontbeerlijk element. Het verwachte gegeven van de tekst is daarmee meteen aangegeven: de bekende, en ironische, condition humaine van de soldaat, die op zijn volste paraatheid rekent met de overwinning als inzet en daarbij bijgevolg de dood, dus ook de eigen dood, als risico en als onderpand. Wie verder achteloos aan deze titel zou voorbijgaan treft merkwaardig genoeg, in Ungaretti's spaarzame woorden verder niet één woord over het soldaten-wel- en-wee aan.

Soldati

Si sta come... d'autunno... sugli alberi... le foglie

Het gedicht, dat bij een eerste aanblik oriëntaals minimalistisch, meditatief, haikuachtig aandoet, bestaat uit 14 karige lettergrepen. Vertaald klinkt het bij benadering zo: 'Het is als / bij herfst / onder de bomen / de blaren'. Als variant op de beginregel zou net zo goed voor 'Wij zijn als' geopteerd kunnen worden.

Maar waarin zijn de lotsbestemmingen van de soldaat en die van een boomblad dan vergelijkbaar? Eén geweerknal volstaat om de soldaat neer te halen. Even goed volstaat een goedgemikte windstoot om aan de boom het blad te ontrukken. Waardoor het gedicht meteen een metafoor van het leven in al zijn fragiliteit en onvoorspelbaarheid wordt, in weerwil van het onafgebroken menselijke streven om zich dag aan dag de waan van de schijn-zekerheid voor te spiegelen.

Niet echter Ungaretti, die met het statisch-kille 'si sta' - haarscherp vertaald: 'het staat (er nu eenmaal) zo voor' – scherpstelt op een dramatiek die hij a priori de 100% ontegensprekelijkheid van een feit toedicht. En allicht is de snelheid waarmee wij mensen in onze existentiële strijd door onze dagen razen er debet aan dat we onszelf niet toestaan de zin van wat we zijn en doen finaal te doorgronden. Waardoor de dichter zichzelf en daarmee ons als lezer dwingt, vrede te hebben met wat gedoemd is mysterie te zijn en blijven en de observatie daarvan te registreren in een mijmerende herfstscène. Kon de herinnering van onze oorlogsdoden zich overigens een beter verjaardagsmoment wensen dan bij een sleetse najaarszon en zo'n nevelig-verstilde begraafplaats onder een bladertapijt?

Toch blijft Nijhoffs adagium 'lees maar, er staat niet wat er staat' ook hier onverkort van toepassing. Wellicht was en is nog steeds vandaag helaas, de soldaat tot zijn vallen voorbestemd, ongeacht of hij zich vandaag ten behoeve van een idee of ideologie offerbereid als martelaar meldt of dat in 's konings wapenrok ten behoeve van het vaderland vroeger deed. Wie zijn leven voor de overwinning veil heeft dient vooraf de eventualiteit van zijn dood in te calculeren. Het kanon staat nu eenmaal op zijn voer en zo'n oorlog wil op zijn wenken bediend worden, strekt dus 'als een roofvogel, ongezien en doodbedaard zijn klauwen uit' (E. Blunden). Eens het vliegwielt van de oorlogsmachine op toerental draait is er, tot het uitgeraasd is en zonder (menselijke) munitie valt, verder geen lievemoeieren meer aan.

Voor de herfstblaren geldt diezelfde overweging wel en tegelijk weer niet. Wie het oppervlakkig bekijkt, kan niet om de vaststelling heen dat met het aanbreken van de herfst goed- of kwaadschiks dus ook de blaren weer gaan vallen. Alleen drijft het vliegwielt dat de tijd of het leven aanjaagt niet op destructieve energie. En bovendien draagt dat gevallen en verteerde blad als humus straks op zijn beurt weer bij tot de zich steeds vernieuwende natuurlijke levenskring. (Terwijl het alleen al uit respect voor het leven pas écht morbide zou zijn, deze beeldspraak in haar ultimste betekenislaag tot de lotsbestemming van de gevallen soldaat door te willen trekken.)

Hoeft het dus betoog dat 1°, Ungaretti's poetica er een van spaarzaamheid is en 2°, zijn lezer precies vanuit die gelaagde

eenvoud met onvermoede poëtische zeggingskracht toespreekt. In een van Ungaretti's beweringen luidt het zo: "ware poëzie moet een duistere manier van onthulling hebben". Door af te rekenen met interpunctie of stilistische isolatie krijgen de woorden 'asem', komt er ruimte vrij voor reflectie op de kern van het menselijke bestaan en de mysteries van het leven. Toen Ungaretti zijn volledige werk van de titel Vita d'un uomo ('Leven van een mens') meegaf, gold dat dan ook als een invitatie om in zijn werk een afspiegeling van zijn, van hét leven, te zien.

Laat dit de les van Ungaretti's soldaten zijn. Niet zozeer reflecteert hij op het onthutsende oorlogsgebeuren, de gruwel dus. Veel duidelijker staat bij hem, ook bij de observatie van dat onnoemelijke leed, de odyssee naar de kern van ons bestaan voorop. Zoals de gevallen blaren in lagen opeengepakt blijven liggen, is zijn gedicht ook meerlagig. Zijn tekst appelleert – onder de mom van een dood/gewone vaststelling – tegelijk aan het vergeefse vallen van soldaten in oorlogstijd, aan vergankelijkheid als natuurlijke wetmatigheid en aan de diepe gehechtheid aan het leven waarin wij, zoals Shakespeare's Jacques in 'As you like it', respectievelijk onze opwachting maken, het ons toegezegde rolletje spelen en dan finaal weer afgaan. En daar vrede bij kunnen voelen. De vrede die je dezer dagen soms te beurt valt wanneer je verstild struint, over de aangeliijnde schaduwpartijen van grafsteentjes op het gras van zo'n dodenakker van een oorlog van straks honderd jaar voorbij.

BOEKENFRONT

“MEVROUW BROMLEY GRAAFT IN VERBODEN GEBIED”

Hoewel de pers (*De Morgen*, *de Standaard der Letteren*) er al uitvoerig over berichtte, wil ik hier summier nog even terugkomen op drie pas verschenen titels die, uiteraard na lektuur, in de boekenkast van elke VIFF een plaats horen te krijgen.

1

Stefan Brijs kwam op 15 oktober in het Talbot House in Poperinge de opvolger van zijn “De engelenmaker” (2005), “**POST VOOR MEVROUW BROMLEY**” voorstellen.

In een eerder interview op Klara noemde Kurt Van Eeghem, die ook op deze historische locatie met de auteur van gedachten wisselde, het boek “een Engelse roman” toevallig in het Nederlands geschreven.

Het is het verhaal van Londen, van Martin Bromley, zeventien en te jong voor het front en de twee jaar oudere John Patterson die voor verscheurende keuzes staan, en, naar het einde toe, ook een beetje van Poperinge...

In de recensie uit *De Morgen* valt het woord “wurgslang” bij het typeren van het boek. Wat valt daar nog aan toe te voegen?

2

“Diggers”: het dreigde een vies woord te worden tot “slagveldarcheologie” met rehab aankwam.

Is “**DIGGERS**” van Gaea Schoeters de apologie van de graver in ruim 600 pagina’s? Blijkt al snel dat de gedachte een soort geconditioneerde reflex was... het gaat niet om dé Diggers maar om diggers, illegale schattenjagers.

Een ernstig archeoloog ziet de subsidiekraan dichtgedraaid en gaat op verleidelijke maar dubieuze voorstellen in. De ondergrond verbergt echter meer dan oorlogsgerelateerd tuig en zo zijn we vertrokken voor een naar Vlaamse normen uitzonderlijk stevig thrillerdebuut

3

Het is een feit dat ik niet van vertalingen houd, maar als ze van Erwin Mortier komen, maak ik graag een uitzondering. Nadat hij zijn talent op Ellen N. La Mottes (1873-1961) “*The Backwash of War*” uit 1916 had gericht en ons zo op “*Het kielzog van de oorlog*” (2009) vergastte, kwam nu Mary Borden (1886-1968) “*The Forbidden Zone*” uit 1929 aan de beurt.

Als “**VERBODEN GEBIED**” ligt het in de boekhandel. Beide boeken hebben heel wat gemeen. Niet alleen waren de beide auteurs Amerikaanse verpleegsters, niet alleen werkten ze beiden in “een Frans veldhospitaal vlak achter de linies” waar Ellen het overigens niet meer dan een jaar uithield, maar de bittere ervaringen die beiden neerschreven, waren ook heel erg onwelkom bij de officiële instanties.

In haar oorspronkelijke voorwoord vermeldt Mary Borden de achtereenvolgende locaties van haar veldhospitaal: Vlaanderen (Roesbrugge), de Somme, de Champagne en weer Vlaanderen en dit alles zonder het “verboden gebied” te verlaten.

De verschillende prozaschetsen uit het boek zijn geen “wazige foto’s” maar rake observaties, zonder blad voor de mond weergegeven. Net zo min als “Een Belgische burger” uit “*Het kielzog*” zal ik “In de operatiekamer” uit “*Verboden gebied*” vergeten.

En nu Enid Bagnolds (1889-1981) “*Diary Without Dates*” (1917) als – ik doe een wilde gok – “Dagboek, ongedateerd” over haar belevenissen in het Royal Herbert Hospital, Woolwich tot ze er wegens té kritisch werd ontslagen en “*The Happy Foreigner*” (1920) over wat ze daarna als ambulancechauffeur in Frankrijk meemaakte?

- Post voor mevrouw Bromley, Stefan Brijs. Uitgeverij Atlas, Amsterdam/Antwerpen, 2011.
- Diggers, Gaea Schoeters. Manteau, 2011.
- Verboden gebied, Mary Borden/Erwin Mortier. De Bezige Bij, Amsterdam, 2011.

Freddy Rottey

WIJ MOETEN VROUW EN KINDERS VERLATEN

41.10

De Grote Oorlog. Een historische realiteit die 100 jaar na datum van een verbijsterende complexiteit blijft. Bij de studie ervan is dan ook enkel een navenant fijnmazige aanpak aangewezen. Naarmate de focus daarin dichter op de rechtstreekse betrokkenen zoomt, wijken objectivering en analyse voor de subjectieve observatie en weergave van de oorlogservaring vanuit het buikgevoel.

Tot vandaag blijft de oorlogsherinnering in ons collectieve nationale geheugen en a fortiori in onze provincie als een aangrijpend en onthutsend tijdsgewricht overeind. In 'Marktliederen over de "Grooten Oorlog". De Eerste Wereldoorlog gezien door de ogen van onze marktzangers' laat auteur-volkskundige Roger Hessel het woord aan de marktzanger, de eerste veldwerker want primus inter pares bij het observeren van de directe impact van een oorlog op de kleine mens die hem ondergaat. Vooral de mate waarin de krijgsverrichtingen tot en met de laatste evidenties onderuithaalden in het leven van de beproefde medeburger, in wiens achtertuin zich vrijwel letterlijk de hel voltrok, zal de lezer van dit boekwerk frapperen. Inleef- en invoelbaarheid zijn dan ook de sleutelbegrippen van deze lijvige verzameling.

De marktliederen vertolken afwisselend de afkeer en angst, maar evenzeer het grondeloze verdriet en de bittere frustratie van de talloze slachtoffers en getuigen uit de eerste hand.

Opvallend in zijn chronologisch geconcipieerd overzicht is Hessels allusie op het bijgeloof dat naar aanleiding van het verschijnen van de Halleykomeet op 11 september (!) 1909 in Duitsland was opgeflakkerd. Volgens de volksmond was het 'allemaal de schuld van de sterre met den steert'. Vooral de flagrante schending van de Belgische neutraliteit door de pletwals van het leger van de verwaande Duitse keizer, de 'Duitse Atila' mocht terecht op weinig begrip rekenen, getuige het grofgebekte vocabularium waarop de invasie van de oosterburen, het 'lafhartig Duits gebroed', de 'beestelijke soldaten' van het 'Judasland' werd onthaald en dat aan de verbeelding nauwelijks iets overlaat.

Onverwacht raakte ons land daarmee in de oorlogsmaalstroom meegesleurd. Vanaf 31 juli 1914 werden onze weerbare mannen algemeen gemobiliseerd. Als enig mogelijke antwoord op die laffelijke daad van agressie restte de hachelijke trektocht naar het front, 'het moordend land van eer'. Vier afmattende jaren van afscheid, ontbering, misère, uitputting, vrees voor de 'brommende kanonnen' en verraderlijke gifgaswolken, en een diepe hunkering naar vrede zouden volgen.

De wreedheid van deze oorlogscatastrofe wordt in het woordgebruik van de marktzangers extra onderlijnd:

*'t Is afschuwelijk om te verklaren
Als men alles eens goed nagaat
Hoe die laffe duitse barbaren
Uitwerkten hunnen duivelschen haat
Verkracht wierden meisjes en vrouwen
Ja zelfs daarbij laffelijk onteerd
Gevoelloos voor smarten en rouwen
Wierden zij schandelijk gedeerd
Ook wierden er levend begraven
Veel moesten zelfs hun rustplaats graven.*

Evenmin wordt op de gruwelijke details van bepaalde wreedheden besnoeid: vrouwen en kinderen worden op een bajonet gespietst; een zogende moeder 'werd haar borst afgesneden'; een andere moeder verliest liefst haar zeven kleine kinderen. En de treurnis van de vader die zijn gesneuvelde zoon ontdekt en hem met diens sabel alsnog een rustplaats toebereid, is een werkelijk grenzeloze hartenkreet.

Tot een eerste schokkend hoogtepunt in de criminele militaire technologie kwam het met het gebruik van chloorgas (slag bij Steenstrate, 22 april 1915); de blindheid of, erger, de afgrijselijke dood die daar het gevolg van waren, schreien ten hogen hemel in.

Uitwerking der vergiftigde gasbommen in den Europeeschen oorlog van 1914-15

*Hunne oogen staan wijd open
Staren zoo den hemel aan
Geen macht om weg te loopen
Moeten zoo den dood ingaan*

*Met open mond, verwrongen trekken
Zeer benauwd, geen adem meer
Hun longen scheuren en verwekken
De dood voor honderden en meer*

[...]

*Gassen die als dauw ontworpen
Voortgedreven door de wind
Over loopgraaf, land en dorpen
Spaarde daar vrouw, man noch kind*

*Spreekt niet g'heel de wereld schande
Over zulk een gruweldaad
't Toppunt der beschaafde landen
Die het menschdom zoo verslaat.*

Als grote zondebok treedt logischerwijze de verbitterde kaiser Wilhelm II prominent op de voorgrond. De haat voor ‘dezen antichrist’ wordt met een begrijpelijke dosis sarcasme aangekruid vooral wanneer zijn leger jarenlang in de IJzervlakte vastloopt:

*Maar hij moest vluchten naar den Yzer
Dien dommen keizer, dien dommen keizer
Maar in dat klein verloren hoekskén
Kreeg hij allengskens op zijn broekskén*

Al bij al leverde de Grooten Oorlog een ongemeen rijk spectrum aan thema's, het ene mogelijk nog hartverscheurender dan het andere, zoals bij het wedervaren van de gefusilleerde heldinnen Gabrielle Petit (1893-1916) en de Britse verpleegster Edith Cavell (1865-1915) of van de duizenden wees- en bedelkinderen die de oorlog achterliet. Speciale aandacht verdient de casus van de oorlogswees Elizabeth Shrapnell, die door een soldaat van het 14de linieregiment gevonden wordt in het puin van een platgebrande boerderij in Stuivekenskerke. Even pijnlijk als prangend klinkt de oorlogsellende door in de ultieme sinterklaasvraag van een negenjarig kind aan zijn moeder:

*Bij 't ontwaken sprak moeder zoet
Kind, ziet hier naar al uw speelgoed
Klaas bracht popje met als pretje
Een klein stoeltje en ook een bedje
Maar het kind sprak vol verdriet
Waarom bracht Klaas toch liever niet
Mijnen vader weer.*

Dat Roger Hessel er als eerste in slaagt om uit jarenlang speurwerk een indrukwekkend en representatief marktliederencorpus te destilleren is geen geringe verdienste. Het risico dat uitgerekend de aard van zulk prospectiewerk de auteur op een veeleer toevallige oorlogsanekdotiek zou laten vastlopen was daarbij allerminst denkbeeldig. Toch overstijgt de auteur ook dit euvel, en wel door in een aantal liederen de uitgesproken sociaalkritische inslag door te laten klinken.

Meer dan eens leidde de vrede tot een nieuwe onvrede, met name in het lot van oorlogsinvaliden, weduwen en wezen die aan het eind van al die heldenhistories finaal in de kou bleven staan. Dit, en het pauperisme, opende de ogen en bevestigde de zinloosheid van de oorlog; het leidde tot onverholen protestliederen zoals ‘Soldaat van de vrede’ en ‘Oorlog aan den oorlog’.

*Volkeren ontwaakt, uw zoonen
Willen slechts in vrede wonen
Leeft zoals gij leven moet
Besmeurt de velden nooit met bloed
Wilt gij nu als mensen leven
Doet wat dat er staat geschreven
Offert niet nutteloos in rouw
Uwe kinderen en uw vrouw
Volkeren gij marjonetten
Zult gij u dan nooit verzetten
Laat het door uw ziele gaan
Doet den oorlog oorlog aan.*

‘Marktlieder over de “Grooten Oorlog”. De Eerste Wereldoorlog gezien door de ogen van onze marktzangers’ confronteert zijn lezer met een zonder meer pivotale historische periode. Met lied en beeld stelt de auteur het onmenselijke en mensonterende lijden scherp; het boekwerk is hoogst leesbaar, zijn aanpak gevarieerd. Op de persvoorstelling (30 april jl.) betrof volkskundeprofessor Stefaan Top daarom ook met reden Vriendenkring Kunst Houtland, de Stad Torhout en de provincie West-Vlaanderen in zijn hulde; het boek is niet slechts een ‘opmerkelijke en waardige inzet van de honderdjarige herdenking van de “Grooten Oorlog”, het is bovenal ‘voor de hele erfgoedsector (...) een aangenaam, verrassend en inspirerend geschenk’. Tal van oorlogsverhalen en -liederen mochten middels de Vredesconcerten eerder rekenen op een verdiend nieuw leven. De beschikbaarheid van deze ruim bemeten liederenverzameling doet, in de opmaat naar de 100ste herdenking van de oorlog, van eenzelfde tweede leven dromen. Waar zit die heldere zanger?

• Roger HESSEL, ‘Marktlieder over de “Grooten Oorlog”. De Eerste Wereldoorlog gezien door de ogen van onze marktzangers’. Torhout, Vriendenkring Kunst Houtland, 2011. 392 pp., ill., muziek; ISBN 9789081285285.

• Vriendenkring Kunst Houtland, Revinzestraat 24, 8820 Torhout
tel. 050 21 30 61 - mail: vkh.torhout@skynet.be -
site: www.vkhtorhout.be
Prijs: € 32 (of incl. portkosten: € 36)
IBAN BE78 7509 4850 7386 - BIC AXABBE22
Het rijkelijk geïllustreerde boek telt 392 bladzijden.

VAN DE OORLOG HOOR/ZIE IK...

41.12

FROM THE OSCAR-WINNING TEAM THAT BROUGHT US *SHAKESPEARE IN LOVE* -
WORLD RENOWNED WRITER SIR TOM STOPPARD AND PRODUCER DAVID PARFITT
AND BAFTA-WINNING DIRECTOR SUSANNA WHITE

PARADE'S END

A major new television drama adapted from the acclaimed novels by Ford Madox Ford

HET EINDE VAN ALLE GEPARADEER

De televisiereeks

Op 10 oktober startten in Nieuwpoort de opnames voor een WOI-serie van 5 afleveringen getiteld Parade's End, naar het script van theaterschrijver en Oscarwinnaar Tom Stoppard en gebaseerd op de gelijknamige vierdelige roman van de Britse romancier Ford Madox Ford. De productie is in handen van Mammoth Screen, BBC 2, HBO en het Belgische Anchorage Entertainment. Susanna White, bekend van Generation Kill, regisseert.

Ruim twintig acteurs vormen de cast en er was een oproep in Vlaanderen voor duizend figuranten. De opnames eindigen eind november, ook weer in Nieuwpoort. Maar ook De Moeren, Ruddervoorde, Aalter, Brussel, Vorselaar en het Naamse Bronchon leveren in de loop van die zeven weken filmlocaties.

Het verhaal van Parade's End – een complex kluwen van romantiek, seksualiteit, machtswellust en dood – overspant 10 jaar, vanaf 1908 tot 1918, en geeft een pijnlijk nauwkeurig beeld van de decadente hogere klasse in Engeland die te laat de oorlog ernstig wil nemen, méér geeft om paarden dan om

troepen en ten slotte op 11 november 1918 berooid en geschokt zoekt naar de zin van wat haar overkomen is. Drie afleveringen beschrijven het

Edwardiaanse Engeland dat in de oorlog gezogen wordt. Tom Stoppard maakt daarbij van de gelegenheid gebruik om het beklagenswaardige lot van de kleine man en vrouw (het kamermeisje, de koetsier, de korporaal) in die mallemlen te belichten.

De laatste twee afleveringen dan spelen zich respectievelijk af in Rouen (1917) en aan het front in Vlaanderen (1918). De makers van de tv-reeks wilden hun oorlogsscènes van op en achter het front filmen in een land waar de Grote Oorlog zich had afgespeeld. Daarom werd het België.

Ook kunst speelt een bijzondere rol in de serie. Voor de decors laten ze zich inspireren door het beeldend werk van de Prerafaëlieten en dat van Paul Nash, C.R.W. Nevinson en Henri Gaudier-Brzeska. (Toeval wil dat de boezemvriend van laatstgenoemde, de literaire filosoof en oorlogsdichter T. E. Hulme sneuvelde bij Nieuwpoort.) Van een andere oorlogsdichter, Rupert

Brooke, ligt in de film de postuum uitgebrachte dichtbundel in een dugout en is hij onderwerp van gesprek.

Het kamp van het depotbataljon van het Britse leger, historisch gelegen in Rouen, wordt heropgebouwd in De Moeren, rond het evenzeer historische Kasteel Sint Flora, waar Albert I in 1917 vanuit De Panne naartoe verhuisde toen de Britten de kustsector van de Fransen overnamen voor een rampzalig zomeroffensief dat de geschiedenis is ingegaan als de Derde Slag om Ieper. Het Kasteel van Poeke, bij Aalter, dient als hoofdkwartier. De kelders van dat kasteel en die van Villa Hurlbise fungeren – trouw aan het script – als dugouts in de frontlinie. Het zogenaamde Bommenvrij, een grote munitieopslagplaats, die dateert uit de Hollandse tijd, en die als enige gebouw in Nieuwpoort aan de Duitse granaten wist te ontsnappen, wordt omgebouwd tot een Brits veldhospitaal. De interieurs van de art nouveau Villa Hurlbise ten slotte, verbeelden een hotelsuite in Rouen.

De serie komt eind 2012 op VRT één.

DE SCHRIJVER, DE OORLOG EN VLAANDEREN

Ford Madox Ford (Merton, Verenigd Koninkrijk, 1873 - Deauville, Frankrijk, 1939) werd geboren als Ford Hermann Hueffer. Hij was de zoon van Francis Hueffer / Hüffer, een Duitse musicoloog die schreef voor The Times, en de Britse Catherine, de dochter van de beroemde schilder Ford Madox Brown (waar het Gentse MSK in de eerste helft van 2012 een retrospectieve aan wijdt). De jonge Ford keek erg op naar zijn grootvader die een schildersopleiding had genoten aan de kunstacademies van Brugge, Gent en Antwerpen.

In 1915 liet hij zijn naam veranderen in Ford Madox Hueffer als eerbetoon aan zijn overleden grootvader, over wie hij een biografie publiceerde.

Na de Grote Oorlog zou Ford zijn naam nog verder aanpassen, van Ford Madox Hueffer naar Ford Madox Ford. Hueffer klonk te Duits volgens de Britse uitgevers die vreesden dat het

naoorlogse publiek een afkeer had van alles wat naar Duitsland verwees. Ford steunde op zijn ervaringen als officier in het Welch regiment aan het Belgisch-Franse front voor de oorlogsscènes in Parade's End. Hij zelf nam deel aan de Slag aan de Somme in 1916 en was daarna gelegerd in Vlaanderen. In zijn voorwoord bij Violet Hunts roman Their Lives (1916), noteerde hij dat hij vanaf een heuvel de gasgranaten kon zien openbarsten in Poperinge. Net zoals het hoofdpersonage Christopher Tietjens in Parade's End, leed Ford aan shell shock en geheugenverlies ten gevolge van een explosie. Hij herinnerde zich zelfs zijn eigen naam niet meer.

Parade's End is niet Fords enige tekst over de Eerste Wereldoorlog. Voor het Britse War Propaganda Bureau, schreef Ford twee propagandaboeken: Between

St. Denis and St. George (1915) en When Blood is their Argument (1915). Eerder had hij al het gedicht "Antwerp" (1914) gepubliceerd, dat enerzijds de moed van de Belgen tijdens Wereldoorlog I roemde en anderzijds de verschrikkelijke taferelen van achtergelaten Belgische vrouwen en kinderen portretteerde. T.S. Eliot noemde het werk "het enige goede gedicht dat ik ken over de oorlog". Fords kijk op de Belgen werd grondig bijgesteld tijdens de oorlog. Ongeveer tegelijkertijd met de publicatie van "Antwerp" verbeterde hij de proefdrukken van zijn roman The Good Soldier. Hij schrapte er alle negatieve uitlatingen in over België, dat hij eerder bestempeld had als een koloniale tiran.

Patrick Vanleene, lid van VIFF en historical advisor voor Parade's End

In deze rubriek nemen we berichten op die niet verschenen zijn op www.wo1.be in de rubriek "Persberichten". De site publiceert o.a. artikels uit de Westhoek-edities van "Het Nieuwsblad".

29 augustus 2011 – Belfast (Noord-Ierland): de politie zoekt de eigenaar van een oud lederen koffertje dat op straat werd gevonden. Het bevat o.a. een geschenkdoos en een kaart die de Britse prinses Mary naar de troepen overzee zond ter gelegenheid van Kerstmis 1914. (Bron: BBC News Online)

8 september 2011 – Londen (VK): het Imperial War Museum koopt op een veiling een zeldzaam manuscript van Siegfried Sassoon. Het gaat om een kladversie van het gedicht "The General" dat hij schreef in april 1917 tijdens zijn opname in het Denmark Hill Hospital. Het gedicht verscheen in 1919 in zijn tweede gedichtenbundel "Counter Attack". (Bron: IWM)

14 september 2011 – Ankara (Turkije): op een vlooiemarkt ontdekt een verzamelaar in 2009 meer dan 4200 documenten gerelateerd aan WO1. Sommige stukken dragen de stempel "geheim" of zijn volledig gecodeerd.

Na onderzoek blijken de documenten uit het persoonlijk archief van de Spaanse ambassadeur markies van Villalobar (1864-1926, tijdens WO1 gestationeerd te Brussel) te komen. De bundel bevat verder de eerste 69 exemplaren van de Brusselse krant "La Libre Belgique". (Bron: Hurriyet Daily News)

28 september 2011 – Hartlepool (graafschap Durham, VK): een strandjutter vindt een militaire medaille die toebehoorde aan een marinier-stoker van de Royal Navy. Na publicatie van een krantenartikel komt de medaille terug in de familie. Men vermoedt dat de weduwe de medaille in zee wierp bij de dood van haar man in 1947. (Bron: BBC News Online)

10 oktober 2011 – Leuven: in 2014 zullen 7 Belgische steden samenwerken om hun lot als "Martelaarstad" (status opgelopen in de begindagen van de Eerste Wereldoorlog) te herdenken. Het zijn: Aarschot, Andenne, Dendermonde, Dinant, Leuven, Sambreville en Visé. Er zal een wetenschappelijk werk verschijnen en een rondreizende tentoonstelling staat op het getouw. (Bron: Belga)

23 oktober 2011 – Doorn (Nederland): de laatste rustplaats van keizer Willem

II wordt gerestaureerd, voor het eerst sinds zijn begrafenis in het mausoleum in 1941. Ook de woonvertrekken van zijn ballingsoord "Huis Doorn" ondergaan een opknappbeurt. (Bron: PZC)

1 november 2011 – Shepton Montague (graafschap Somerset, VK): in een pub kan je misschien wel de oudste papaver uit WO1 bewonderen. De 17-jarige Private Cecil Roughton (Royal Warwickshire Regiment) plukte de bloem nabij een loopgraaf in de buurt van Arras in mei 1916. Hij kleefde ze op een stukje papier en stuurde ze huiswaarts. De 'Royal British Legion' liet de bloem restaureren. De poppy is fragiel en de kleuren zijn een beetje vervaagd. (Bron: The Daily Mail Online)

5 november 2011 – Londen (VK): de Britse krant "The Sunday Telegraph" lanceert een campagne om de Britse herdenkingsmonumenten in opperbste staat te stellen met het oog op 2014: "Save our War Memorials". De laatste tijd lijden nogal wat gedenktekens onder de acties van metaaldieven maar veel monumenten bevinden zich ook al jarenlang in slechte staat. Men hoopt fondsen los te krijgen van de nationale loterij. (Bron: The Sunday Telegraph)

HET BESTUUR VAN DE VIFF WENST DE HEER PAUL BREYNE, ERE-VOORZITTER, GELUK MET ZIJN AANSTELLING DOOR DE MINISTERRAAD TOT COMMISSARIS-GENERAAL VAN DE HERDENKING VAN DE EERSTE WERELDOORLOG IN BELGIË.

FRONTZICHT

Een overzicht van de belangrijkste tentoonstellingen

19 april tot 25 november 2012:
"The Missing of the Somme on the Thiepval Memorial".

De tijdelijke tentoonstelling zal het levensverhaal van enkele honderden vermisten reconstrueren en zich buigen over het Britse herinneringstoerisme sinds 1918. Historial de la Grande Guerre, Péronne (F) – www.historical.org

Tot augustus 2012:
"War Horse: Fact & Fiction".

Hoe zag de relatie soldaat-paard eruit doorheen de militaire geschiedenis?

National Army Museum, Londen (VK)
www.nam.ac.uk/microsites/war-horse/

TERUGBLIK / KORT

Remembrances:

• 8 oktober 2011:
Rene en Hippoliet Billiaert – Belgische Militaire Begraafplaats, Vleteren

• 29 oktober 2011:
Georg Striedl Duitse Militaire Begraafplaats, Langemark

• 13 november 2011:
Second Lieutenant Marc A.P. Noble, Royal Field Artillery, "C" Bty. 121st Bde., + 01/07/1917 – Ferme-Olivier Cemetery, Steentjesmolenstraat, Ieper (Elverdinge)

13 november 2011:
Vriendendag n.a.v. het "Afscheid IFFM#1" (Remembrance, boekenverkoop, try-out reliëfwandeling in de Ieperboog, afscheidsfeest)

IN
FLANDERS
nieuw **FIELDS**
MUSEUM
EEN VOLLEDIGE
VERNIEUWING
11 JUNI 2012

Het museum is van
14 november 2011
t.e.m. 10 juni 2012
GESLOTEN!

www.vriendeniff.be - info@vriendeniff.be

Vrienden In Flanders Fields Museum